
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 2, 2011 (год. XX), ISSN 0861–7902

Наталя ГРИГОРАШ

ПРИ ИЗВОРИТЕ НА УКРАИНСКАТА ЛИТЕРАТУРОВЕДСКА БЪЛГАРИСТИКА: ГЕОРГИ (ЮРИЙ) ГУЦА-ВЕНЕЛИН (1802–1839)

Работа посвячена работам украинского ученого Ю. Венелина, которого можно считать основоположником украинской литературоведческой болгаристики как самостоятельного научного направления. Уделяется внимание оценке научного творчества Ю. Венелина его современниками и учеными наших дней.

Формирането на украинската литературоведска българистика като съставна част на славистиката става обект на вниманието на изследователите неотдавна, през 80-те – 90-те години на XX в. Тогава излизат от печат трудове за славистичните научно-просветни центрове, за изтъкнати българисти от миналото, чиято съдба е свързана с Украйна. Известните в научния свят личности като Ю. Венелин, О. Бодянски, Я. Головацки, И. Срезневски, В. Григорович, М. Драгоманов, А. Потенбя, М. Дашкевич, И. Франко и др. имат значителен принос за развитието на украинската литературоведска българистика и сравнителното литературознание. Чувствайки се украинци по дух, въпреки че живеят в териториите, подвластни на Австро-Унгарската и Руската империя, през XIX–XX в. те изследват паметниците на устната и писмената култура на България.

Юрий Венелин (Георги Гуца), когото изследователите дълго време наричат руски славист [Байцура 1968:294], трябва да бъде смятан и за

основоположник на украинската литературоведска българистика. Роден в Задкарпатието, Ю. Венелин винаги чувства духовна връзка с родния край, със земяците си, познава историята на украинския народ, високо цени неговата култура. Принуден още в първи курс да прекъсне обучението си във философския факултет на Львовския университет, където се събужда интересът му към славистичните проблеми, Ю. Венелин заминава за Москва. Там той следва медицина, и, както свидетелства неговият братовчед И. Молнар, "...се проявява в областта на литературата като славянски историк, археолог, географ и етнограф" [Венелин 1856:VIII]*. В съзвучие с тези думи е и изказването на В. Гнатюк, който отбелязва, че Ю. Венелин, "...когото обстоятелствата поставят в служба на други славянски народи..." [Гнатюк 1902:4], през 1829 г. привлича вниманието на целия научен свят към все още недостатъчно изследваната южнославянска страна с уникалната си студия – първия том на книгата "Древние и нынешние болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам". Освен това, той пръв измежду тогавашните изследователи през 1830 г. осъществява пътуване из България с научна цел.

Още в своята първа работа Ю. Венелин поставя въпроси, които след време получават развитие в науката. Това ни дава основание да смятаме, че Ю. Венелин може да се смята за един от основоположниците на комплексното изучаване на културите на славянските народи, по-специално на българския. Освен това, опирайки се на постиженията на световната наука и обществена мисъл, той поставя проблема за отразяването на националния характер в устното народно творчество и в писмената литература. Важно значение има и фактът, че в трудовете на Ю. Венелин се разработва продуктивната връзка между литературата и фолклора.

Доказателство за признатата научна значимост на книгата на Ю. Венелин "Древните и днешните българи..." и популярността ѝ става нейното преиздаване през 1856 г. В предговора към второто издание И. Молнар с чувство на гордост за своя родственик признава, че Ю. Венелин "...се обърна към българите, създаде и сключи задълго духовен съюз между тях и нас (източните славяни – Н. Г.)..." [Венелин 1856:XXXVIII].

Ю. Венелин с основание разглежда фолклора като въплъщение на свободолюбивия дух на българския народ, като средство за утвърж-

---

* Тук и по-нататък в статията цитатите са преведени от автора.

даване на неговата самобитност. Украинската изследователка Н. Шумада уместно отбелязва, че "...фолклорът интересува Венелин в различни аспекти: като извор на знания за историята на народа, за особеностите на живота му, като предмет на теоретични изследвания и като материал за художествени произведения" [Шумада 1961:78]. До такова обобщение може да се стигне след проучване на всички фолклористични студии на Ю. Венелин, най-важни сред които са изследванията "Об источнике народной поэзии вообще и о южнорусской в особенности" (1834) и "О характере народных песен у Славян Задунайских" (1835).

Анализирайки значителен брой народнопоетични и песенни творби, Ю. Венелин говори за изворите на една характерна особеност на южно-славянския фолклор – отразяването на народния героизъм. Известно е, че Ю. Венелин категорично не приема възгледа на немския философ и културолог Й.-Г. Хердер за т. нар. "пасивно начало" в славянския народен характер. "Състоянието на героизъм у Отвѣддунавците е засвидетелствано от историята на всички времена..." – подчертава Ю. Венелин, като има предвид преди всичко условията на турското робство. "...И ако героизмът представлява главната струна в чувствата на Българите и Сърбите, то и в песните им доминира Героизмът" [Венелин 1835:66]. Именно тази черта от характера на южните славяни, която се проявява във всекидневния им живот, е възпята в българските песни за смелите хайдути-отмъстителите, защитници на родната земя.

Ю. Венелин привлича вниманието на обществеността към съдбата на поробените славянски народи и подчертава, че тяхната независимост ще допринесе за по-активното изучаване на историята и културата им.

Изследователят е възхитен от простотата и същевременно от дълбокото съдържание на песните, създадени в процеса на тежък физически труд, понеже "простотата се ражда не в кабинетите, а на полето" [Венелин 1835:118]. Той се вслушва в разказите на търговците за българските царе и, сравнявайки ги с историческите разкази на украинските казаци, намира немалко общи мотиви и теми. За нелишен от патос, но отнасящ се без изключение до всички славяни и основаващ се на значителен фактически материал, може да се смята изводът на изследователя: "Въобще тази страст към разказването е вродено чувство, което може да се нарече любов към Историята: тази страст на народа е неговото епично, героично чувство, тази страст е гений..." [Венелин 1835 :100].

Като се има предвид значителния принос на Ю. Венелин в изследването на българския фолклор, трябва да се отбележи и положителното

му влияние върху развитието на руската фолклористика. Именно благодарение на песенния материал, събран от Ю. Венелин, Н. Катранов и други българи, през 1855 г. виждат бял свят два тома от книгата на руския фолклорист П. Безсонов. За съжаление, в рецензията към тази книга личността на Ю. Венелин остава извън ползрението, а П. Безсонов кой знае защо е наречен пръв изследовател на българската култура.

Важно е да се отбележи, че висока оценка за трудовете на Ю. Венелин дават и български учени. Хр. Стоилов например подчертава, че Ю. Венелин "...не само обикна нашата народна словесност, но и пръв оцени нейното значение за науката..." [Стоилов 1905:345].

От кореспонденцията на Ю. Венелин с дееца на българското национално Възраждане В. Априлов научаваме, че украинецът е имал значителни трудности по време на събирането на фолклорни творби на територията на България. В тази южнославянска страна условията на турското робство не подбуждат към народни песни и всякакви празници. Освен това, простите българи са убедени, че "...Петербургските или Московските Генерали ... нямат никаква потребност да пеят български песни!!!" [Две писма 1889:182]. Причислявайки неправомерно Ю. Венелин към тях, местното население не подпомага учения в работата му. Изследователите на дейността на Ю. Венелин с право смятат, че "основната заслуга на Ю. Венелин се състои не в това, че е събрал и запазил няколко десетки български народни песни (по свидетелство на самия Венелин не повече от 50 – Н. Г.), а в това, че пръв е пробудил в по-съзнателната ... част от българското общество интерес към събирането на продукти на народното творчество и на българския фолклор като цяло" [Демянчик 1930:59].

Това потвърждават в писмото си до Ю. Венелин и самите представители на българската интелигенция – Н. Палаузов и В. Априлов (Одеса, 22 май 1836 г.). Писмата на Ю. Венелин до българските патриоти, според образния израз на българския учен М. Арнаудов, "са стон и програма, изповед за разочарование и вяра, горещ призив към фолклорна работа, свидетелство за дълбока любов към българския народ и неговото минало..." [Арнаудов 1971:104]. И този призив към изследване на българското културно наследство е възприет и реализиран, в частност, в "Денница на Ново-Българското образование" на В. Априлов. Разглеждайки тази работа на българин за българи, рецензентите справедливо отбелязват, че "без Венелин нямаше да я има тази книга, защото неговият глас е накарал твореца (В. Априлов – Н. Г.) да обърне внимание на своето родно племе" [Соловьев 1842:136].

Мнението на българския учен, че без българистичните трудове на Ю. Венелин нямаше да го има и самия В. Априлов, поддържат и украински изследователи. В публикации от последните години се отбелязва, че именно благодарение на Ю. Венелин В. Априлов изминава пътя от привърженик на гръцкото образование, срамуващ се от всичко българско, до основател на първото в България училище, в което практически се осъществява идеята за обучение на българите на родния им език [Потапенко 1998]. А подробно изследваната от учените кореспонденция на Ю. Венелин с дейци на българската култура има значителна извороведска стойност не само за осветляването на особеностите на образователния процес през епохата на българското национално Възраждане, а и за изясняването на спецификата на славистичната дейност на самия Ю. Венелин.

Ю. Венелин подчертава, че България винаги се е славела с поетичното и музикалното си творчество. Той разглежда народния език и народната песен като основа на народната литература и култура. Като развива този тезис на културологията от епохата на романтизма, Ю. Венелин в своите студии показва голямото значение за възраждането на българската култура не само на народните песни, разкази, епос, а и на обредите и обичаите на българите.

Принципно важен е и моментът, че, като последователен привърженик на комплексното изследване на славистичната проблематика, Ю. Венелин не пропуска случай "...да съчетае в едно дело ползата от три предмета: Филология, Поезия и История" [Венелин 1835:118]. Пак той пръв поставя въпроса за необходимостта българската култура да се разглежда в общославянски контекст.

През 1834 г. по предложение на Научния съвет на Московския университет той разработва проект за комплексна програма за преподаване на славянски езици и литератури – "Конспект преподавания истории славянского языка и литературы, составленный по определению Совета Императорского Московского ун-та от 2 мая 1834 г. Ю. И. Венелиным". В него за пръв път в методичната литература по онова време Ю. Венелин доказва, че именно "...славянската филология трябва да даде на историческите разсъждения определеност и сила и така да сложи край на различните тълкувания, разногласия, недоразумения" [Венелин 1898:118]. В своя "Конспект за преподаване..." Ю. Венелин отстоява важността на историко-филологичното изследване и въвежда в научна употреба понятието "обща славянска филология", което, според него, трябва

да обхваща не само изучаването на славянските езици, но и системното изучаване на източници от археологията и културата, както и критически трудове.

Програмата, съставена от Ю. Венелин, е високо оценена от учени като В. Златарски, И. Шишманов, П. Лавров и др. Те с основание я разглеждат като "...първа програма за преподаването на славистиката в Русия и даже в славянските страни..." [Байцура 1971:181]. "Конспектът за преподаване...", както всички българистични работи на Ю. Венелин, заема важно място в процеса на формирането на славистиката като комплекс от науки за славянството. С оглед на това трябва да се опровергае погрешното, според нас, твърдение на украинеца О. Горбач, който нарича Ю. Венелин "дилетант-българист..." [Горбач 1976:2879].

През 1838 г. излиза на бял свят книгата на Ю. Венелин "О зародыше новой болгарской литературы", в която ученият обръща специално внимание върху безспорни факти: 1) никое славянско племе няма толкова ръкописи на своето наречие, както българите; 2) никой от европейските народи не може да се похвали с такова значително количество паметници от старо време, написани на роден език още през IX в. [Венелин 1838:10]. Акцентирайки в книгата си върху ранния разцвет на българската писменост, Ю. Венелин същевременно е принуден да признае пагубното влияние върху по-нататъшното ѝ развитие на определени обществено-политически процеси, на междусобните войни, на унищожаването на културните паметници по време на чуждото владичество. Изследователят се занимава с изучаване на едва започващата да се възражда българската литература, по собствените му думи, главно с цел да я популяризира по света. В книгата си Ю. Венелин не само споменава произведенията на Н. Рилски, Хр. Павлович, А. Кипиловски, К. Огнянович, Е. Васкидович, Р. Попович и други дейци на българската култура, но и подчертава значението им за духовното Възраждане на България по време на турско робство.

Книгата "О зародыше новой болгарской литературы" е високо оценена от учените в България, между които е известният етнограф, историк и литературовед И. Шишманов [Шишманов 1969:55–56]. Някои рецензенти на Венелиновата студия обаче отбелязват, че изследователят би могъл да разгледа в нея и паметниците на старобългарската литература, желателно в хронологична последователност, и да ги сравни по-специално със староруските, за да подчертае още веднъж близостта на южно- и източнославянските култури и отдавнашните им връзки. Тази

задача се оказва твърде сложна за Ю. Венелин. Затова той се ограничава с разглеждането на литературата след П. Хилендарски и отбелязването на личния му принос за по-нататъшното развитие на българската култура, което, според нас, не омаловажава значението на книгата на Ю. Венелин. По думите на прочутия украински писател и учен И. Франко, той "...стои достойно сред имената на такива български патриоти като Л. Каравелов, Раковски, братя Миладинови, Заря (Захарий – Н. Г.) Стоянов". Според И. Франко няма да е преувеличено да се каже, че благодарение на научния принос на украинския славист "...се осъществява първият мощен и ясен тласък на тяхното (българското – Н. Г.) национално възраждане" [Франко 1986:25]. И затова напълно сме съгласни с изказването на рецензента на второто издание на "Древните и днешните българи...", че "...всеки славянски ... изследовател ... трябва да има под ръка неговото изследване" [Историко-критически 1856:79].

Ю. Венелин е представител на романтичното славянско литературознание, чието развитие в края на XVIII – началото на XIX в. е обусловено от славянското национално Възраждане. Справедливи са думите на известния руски литературовед А. Пипин, че именно след Ю. Венелин "...вече не може да се забрави за българите" [Пипин 1889:710], за многовековната им история и развита култура. Свидетелство за важността и актуалността на проблемите, разгледани от Ю. Венелин, за по-нататъшното развитие на науката е изданието на трудовете му, които дълго време са се намирили в ръкопис [Венелин 1997], а също и появата на редица публикации за научната дейност на известния украинец и, в частност, за приноса му към българистиката [Василкивски 1992, Данилюк 1995, Шумада 1997 и др.].

И така, анализът на въпроса за формирането на украинската литературоведска българистика ни дава основание да кажем, че от самото начало, т.е. от първата четвърт на XIX век, тя се съсредоточава предимно върху проучването на народнопоетичните извори и старобългарската култура и активно се включва в процеса на националното Възраждане в България.

Един от първите въпроси, които поставят украинските българисти, е въпросът за отражението на националния характер в устното и песенното творчество на българския народ. Това се наблюдава още в трудовете на Ю. Венелин. Същевременно виждаме началото на трудния път на литературната наука към утвърждаване на понятието "типологични съвпадения". Първите, според нас не много изразителни, прояви на такъв подход намираме пак в трудовете на Ю. Венелин.

Проученият материал също така ни позволява да направим извода, че украинската литературоведска българистика като наука съществува откакто украинските автори започват да проявяват интерес към развоя на българската култура. Оттогава тя функционира като самостоятелно направление в украинското литературознание, като първите крачки в историята на украинската литературоведска българистика прави прочутият учен-славист Ю. Венелин. Именно той за пръв път насочва вниманието на украинската общественост към все още недостатъчно проучената южнославянска страна България, въвежда в научно обръщение неизвестни по-рано български песенни и поетични образци и прави първите опити в прилагането на сравнителната методика за изучаване на историко-културния процес.

Украинската българистика, както е известно, се заражда в руслото на романтичното литературознание, което отделя специално внимание на проблема за своеобразието на националната символика и се стреми да обедини интереса към културата на собствения народ със стремежа тя да се впише в по-широк европейски контекст.

Характерно е, че първият украински българист смята славяните за най-поетичните и “най-песенните” народи в Европа. Благодарение на този негов подход украинските изследователи обогатяват после не само българистиката, но и цялата филология с трудове, в които се говори за народния език и песента като основа на националната култура, а също така за продуктивната връзка между фолклора и литературата.

Трудовете на първия украински българист дават основание да се каже, че той творчески използва постиженията на европейската наука. Ю. Венелин възприема, в частност, теорията на В. Хумболт за народния дух и духа на човечеството и разглежда устната и писмената българска литература като проява на духовната енергия на българския народ. Като неговата заслуга може да се смята и идеята за отразяването на националния характер и свободолюбивия дух на южните славяни в устното народно творчество и писмената литература.

Ю. Венелин, който разработва първата програма за преподаване на българска литература в университетските центрове, може да се смята и за създател на методическата база за работата на следващите поколения българисти.

Корифеят на украинската българистика отделя специално внимание на въпросите на изворознанието, текстологията, издателската дейност и обогатява тогавашната славистика със задълбочено проучени

паметници на културата, които изиграват важна роля в по-нататъшното развитие на украинската история, филология, фолклористика и сега предизвикват заслужен интерес от страна на изследователите.

ЛИТЕРАТУРА

Арнаудов 1971: Арнаудов, М. Васил Евстахийев Априлов. Живот, дейност, съвременници (1789–1847). С.

Байцура 1968: Байцура, Т. Юрій Іванович Венелін. Братіслава.

Байцура 1971: Байцура, Т. Закарпатоукраинская интеллигенция в России в первой половине XIX века. Братіслава.

Василкивски 1992: Васильківський, В. Від Гуцульщини до Болгарії. // Слово і Час, № 4, с. 50–55.

Венелин 1835: Венелин, Ю. О характере народных песен у славян задунайских. Набросано Юрием Венелиным. I. Сербские. М.

Венелин 1838: Венелин, Ю. О зародыше новой болгарской литературы. Писал Юрий Венелин. Книжка первая. М.

Венелин 1856: Венелин, Ю. Древние и нынешние Болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам. Историко-критические изыскания Юрия Венелина. Т. I, 2-е изд. М.

Венелин 1898: Венелин, Ю. И. Конспект преподавания истории славянского языка и литературы, составленный по определению Совета Императорского Московского ун-та от 2 мая 1834 г. Ю. И. Венелиным. // Древности: Труды Славянской комиссии Московского археологического общества, т. II, с. 110–124.

Венелин 1997: Венелин, Ю. И. Грамматика нынешнего болгарского наречия. Публ. подгот. Г. К. Венедиктовым. М.

Гнатюк 1902: Гнатюк, В. Кілька причинків до біографії Юрія Гуци (Венеліна). З нагоди століття його уродин. // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. XLVII, кн. 3, с. 4–6.

Горбач 1976: Горбач, О. Славістика на Україні. // Енциклопедія Українознавства: Словникова частина / За ред. В. Кубійовича. Париж, Нью-Йорк, т. 8, с. 2878–2880.

Данилюк 1995: Данилюк, Д. Д. Ю. І. Гуца-Венелін. Ужгород.

Две писма 1889: Две писма от Юрий Венелина до Василия Априлов. // Сборник за народни умотворения наука и книжнина, кн. I, с. 176–190.

Демянчик 1930: Демянчик, Ю. И. Венелин среди болгар. // Научно-литературный сборник Галицко-Русской Матицы. Львов, с. 46–64.

Историко-критически 1856: Историко-критические изыскания Юрия Венелина. Издание Ивана Мольнара. М.

Пипин 1889: Пипин, А. Н. Русское славяноведение в XIX ст. // Вестник Европы, кн. 8, с. 683-728.

Потапенко 1998: Потапенко, К. Юрій Іванович Венелін і його роль у пробудженні національної свідомості болгар України. // Матеріали міжнародного круглого столу “Болгари в Україні: в пошуках національної ідентичності (минуле і сучасність)”. Киев, с. 19–24.

Соловьев 1842: Соловьев, М. Денница Ново-Болгарского образования. Сочинение Василия Априлова. Одесса, // Рец. – Москвитянин, ч. III, № 5, с. 132–164.

Стоилов 1905: Стоилов, Хр. И. Дейност на Венелина по българския фолклор от Хр. И. Стоилов. // Периодическо списание на българското книжовно дружество в София, кн. LXVI, с. 345–362.

Франко 1986: Франко, І. Болгарські праці М. Драгоманова. // Іван Франко. Зібрання творів: У 50 т. К., т. 46, кн. 2, с. 24–42.

Шишманов 1969: Шишманов, И. Студии. Рецензии. Спомени. Писма. С.

Шумада 1961: Шумада, Н. С. Ю. І. Венелін як збирач і дослідник українського фольклору. // Народна творчість та етнографія, № 3–4, с. 71–78.

Шумада 1997: Шумада, Н. С. Маловідомі сторінки діяльності Юрія Венеліна в історії слов'язнавства. // Слов'янський світ, № 1, с. 124–131.